

T

arımsal Kapitalizm: Fizyokrasi

L. Gizem Eren

İİBF İktisat Bölümü, Hitit Üniversitesi

Öz

18. yüzyıl, Fransız Devrimi'nin yaşandığı bir yüzyıl olmasının dışında Aydınlanma Çağı'na da tanıklık ettiği için önemlidir. Sosyal bilimler açısından önemi ise bilimlerin özerkliklerini kazanmaya başladığı yüzyıl olmasından ileri gelir. Bu yüzyılda bir bilim olarak iktisadın doğuşunun Fizyokrasi düşüncesiyle örtüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda çalışmada Fizyokratların iktisat teorilerinin oluşmasında tarihsel ve mekânsal süreçlerin etkisi ortaya konacak ve buradan hareketle de Fizyokrasi düşüncesinin Fransız Devrimi'ne örtük bir etkisi olduğu iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler

François Quesnay, Tableau Economique, laissez faire-laissez passer, doğal düzen.

Giriş

Fizyokrasi düşüncesi, iktisat biliminde okul olarak bilinen ilk düşünce akımı olmasının yanı sıra Aydınlanma Çağı'na tanıklık eden bir yüzyılda ortaya çıkar. Bu düşüncüyü savunanlar Fizyokratlar olarak isimlendirilirler ve onlar dönemin aydınlanma düşünürlerinden farklı düşüncelerine rağmen yine de onları etkilerler. Söz konusu etkilenme onların doğal düzen anlayışlarında görülebilir. Bu çalışma

Fizyokrasi Düşüncesinin Ortaya Çıkışında Mekân ve Zaman Etkisi

Dönemin ekonomik koşulları

fizyokratların iktisadi yapıyı analiz ederlerken doğal düzene attettikleri önem ile Fransız aydınlarını ne bağlamda etkiledikleri ve bir bilim olarak iktisada sistematik bir teoriyi nasıl geliştirdiklerini analiz etmeye çalışacaktır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde fizyokrasi düşüncesinin ortaya çıkmasında mekân ve zamanın ne ölçüde etkili oldukları, ikinci bölümde fizyokratların sosyal felsefeleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde fizyokrasi okulunun iktisat felsefesi Quesnay ve Turgot özelinde anlatılacak ve son bölümde de fizyokrasi düşüncesinin ekonomi politiğe katkılarına yer verilecektir.

Fizyokrasi düşüncesinin filizlendiği zaman (18. yüzyıl) ve mekân (Fransa) tarihsel süreç içerisinde ele alındığında önemlidir. Çünkü yeni bir çağ açacak olan Fransız Devrimi'ne gidilen süreçte devrime önderlik eden aydınların, fizyokratların doğal düzen doktrininden ve özgür birey söylemlerinden etkilendikleri iddia edilebilir. Bu iddiayı desteklemek için 18. yüzyıl Fransası'nın sosyo-ekonomik ve politik çözümlerini yapmak yararlı olur.

Fransa'yı düşünsel ve ekonomik olarak etkileyen fizyokrasi düşüncesi, aslında uygulanan merkantilist politikalara bir tepki niteliğindedir. 16. yüzyıldan 18. yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık ikiyüz elli yıl hüküm süren merkantilizm, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde farklı şekillerde uygulanmıştır.

17. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de çitleme hareketinin başlaması ve tarım devriminin gerçekleşmesinin ardından merkantilizme yönelik eleştirilerin başladığı görülür. İngiltere, tarım devrimiyle beraber büyük çiftliklerde tarımsal üretime başlar ve ürün rotasyonu gibi yeni tekniklerle üretimine kapitalist çiftçilik anlayışını yerleştirir, bunun sonucunda da İngiltere'de köylülük kalmaz. Bu yeni anlayışa Merkantilizmin aşırı korumacı politikaları uygun değildir. Çünkü korumacı politikalar üretilen ürünlerin dış ticarete alım satımını engeller ve bunun

üzerine İngiltere’de merkantilist politikalar zaman içerisinde terkedilmeye başlanır. Ancak Fransa’da durum böyle değildir. Fransız merkantilizminin devletçi yapısı İngiltere’ye göre daha katıdır. Savaş (2006, 160-161)’ın da ifade ettiği gibi “Fransız merkantilizmi İngiliz merkantilizminin aksine devlet müdahaleleriyle yönlendiriliyordu. Bir başka deyişle İngiliz merkantilizmi büyük bir hızla devlet müdahalelerinden kurtulmaya yönelmişken, Fransız merkantilizminde bu müdahaleler kurumsal hale gelmişti.” Fransa’ya bakıldığında orada İngiltere’deki gibi çitleme hareketlerinin de gerçekleşmediği görülür. Tarımsal üretim ilkel koşullarda yapılır ve tarımdan alınan vergilerin yükü çiftçilerin üzerindedir. Üstelik bu çiftçiler kapitalist bir mantıkla ticarete yönelik bir tarımsal üretim yapmadıkları için aslında köylüdürler. Moore da “ticarete yönelik tarımın benimsenmesiyle köylülük sorunu ortadan kalkar” demektedir (2003, 71). Buradan hareketle Fransa’da bir köylülük sorunu olduğu ifade edilebilir. Üstelik uygulanan merkantilist politikaların katılığı, çiftçinin-köylünün durumunu daha da zorlaştırır. Fizyokrasi düşüncesi de bu sorunlar üzerine temellenir.

Fizyokratlar Fransa’da merkantilist politikaların en yoğun şekilde yaşandığı Colbert dönemini eleştirirler. 1661’de tahta çıkan XIV. Louis’in maliye bakanı olan Colbert, aslında selefi Kardinal Mazarin’in yanlış bulduğu politikalarını değiştirmeye çalışır ancak Fransa’nın koşulları bu değişiklikleri yapmaya elverişli değildir. Colbert maliye bakanı olduktan sonra hali hazırda uygulanan merkantilist politikalara yeni bir ivme kazandırır. Bu evrilen merkantilist politikalar ise tarımsal üretimi olumsuz etkiler. Ama yine de bu olumsuz etkilenmenin Colbert’le başladığı iddiasında bulunmamak gerekir. Fransa’da tarım IV. Henry ve XIII. Louis döneminde zenginlik kaynağıyken, 1642-1660 döneminde Kardinal Mazarin’in ağır vergi politikaları yüzünden bir düşüş yaşar. Tarımda çalışan nüfustan alınan *taille* diye bilinen verginin oranı bu dönemde arttırılır, aynı şekilde çeşitli ürünlerden alınan *gabelle* ve *aides* gibi vergiler oransal olarak artar. Bunun sonucunda

XIV. Louis'nin ilk yılları Fransa'da açlık ve sefaletle hatırlanır. Bu koşullarda maliye bakanı olan Colbert, tarımdan ziyade ticaret ve imalatla zenginliğin ve refahın artacağına inanır. Bu yüzden, iç ticareti geliştirmek için farklı vilayetler arasındaki gümrükleri kaldırmak ve feodal beylere ait yol ve köprülerdeki muhafızlardan kurtulmak ister; ancak feodal beyler buna izin vermezler. O da dış ticareti geliştirmek için de denizciliğe önem verir ve oldukça büyük bir filo kurar. Dış ticareti, ticaret dengesi sistemi olarak kurgular, yabancı malların ithalini yasaklarken Fransız mallarının ihracatını destekler. Ancak bu uygulamaya tahıl dâhil etmez. Tahılın ihracatını yasaklarken ithalatını serbest bırakır; çünkü imalat sanayinde çalışan nüfusun iyi beslenmesi, yiyecek kıtlığı yaşamaması gerekmektedir. Bu yüzden tahılın bir piyasası oluşamaz ve fiyatı da düşüşe geçer.¹ Colbert, tarımda çalışan nüfusun durumunun iyileşmesi için bir vergi reformu yapılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak dönemin savaş yanlısı politikası yüzünden tarımsal ürünlerden alınan vergilerin azaltılmasına yönelik herhangi bir iyileştirme yapamaz.

Bu dönemde uygulanan merkantilist politikalar ilk bakışta başarılı gibi görünürler; ancak bu başarının ne kadar kırılgan olduğu Colbert öldükten sonra anlaşılacaktır. Onun döneminde ve ölümünden sonra Fransız sanayisi lüks malların üretimi konusunda rakipsizdir. Bu mallar kraliyetin de aristokrasinin de ihtiyacını fazlasıyla karşılar durumdadır. Ancak bütün bu iyi gelişmeler, nüfusunun büyük çoğunluğunun köylülerden oluştuğu Fransa'da, nüfusun azalmasına sebep olur. Çünkü üretilen mallar köylülere değil aristokratlara ve kraliyet mensuplarına yöneliktir ve bunları var eden köylüler de ağır vergi yükleri altında ezilmektedirler. Bu durumu Max Beer (1966, 44) şu sözlerle ifade eder: "En sonunda çiftçilerin sefaletinin sorumlusunun Colbert'in ya da onun sistemine ait olduğu ortaya çıktı."

Dönemin Fransası'na bakıldığına tarım sektörünün temel problemlerini üç baş-

¹ Bu konuda detaylı bir tartışma için bkz. Beer (1966).

lıkta özetlemek mümkündür. Bunlardan birincisi hasat miktarında sürekli azalmalara sebep olan verimlilikteki düşüşlerdir, ikincisi gerek iç piyasadaki gerekse uluslararası piyasalardaki gelişmelerden dolayı tahıl fiyatının azalmasıdır. Üçüncüsü ise bölüşüme ilişkin bir sorundur. İlk iki duruma istinaden tarım sektöründe çalışanların toplam gelirden aldıkları payın zaman içerisinde azalmasıdır. Tarımın bu olumsuz gidişatından hareketle Quesnay'ın etrafında toplanan ve daha sonra "Fizyokratlar" adını alacak olan *ekonomistler*² ya da diğer ismiyle *ansiklopedistler*, uygulanan merkantilist politikaları eleştirirler ve böylece fizyokrasi düşüncesi şekillenir.

Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde bu durumu şöyle izah eder: "Atasözü der ki, eğer çubuk bir tarafa doğru çok eğilmişse, düzeltmek için diğer tarafa doğru da aynı ölçüde eğmelisiniz. Tarımı her ülkenin gelir ve zenginliğinin tek kaynağı olarak gören sistemi önermiş olan Fransız filozofları bu yerel şiarı rehber edinmiş benzemektedirler ve her nasıl Mr. Colbert'in planında kentsel sanayiye kırlardaki çalışmaya göre aşırı bir değer atfedilmişse, onların sisteminde de bunun aynı şekilde eksik değerlendirildiği kesin görülmektedir" (2011, 248). Fizyokratlar, Smith'in de belirttiği üzere, tarımı diğer her türlü ekonomik faaliyetin üstünde tutmuşlardır. Çünkü onlara göre *doğa* her şeyin üstündedir ve toprağa atılan her bir tohum binlerce karşılığıyla ekonomiye geri döner. Yani aslında her şeyin başlangıcı ve bitişi *doğadır*. Fizyokratlar evrenin işleyişinin doğanın hâkimiyetinde olduğu bir doğal düzene bağlı olduğunu dolayısıyla bu *doğal düzene* müdahalede bulunmanın nafile bir çaba olduğunu ileri sürerler. Bu *doğal düzen* doktrinini fizyokratlar iktisadi yapıya eklemleyerek daha sonra liberallerin de etkileneceği teorik bir altyapı hazırlarlar. Kısacası "fizyokratların doğa ve 'bırakınız yapsınlar'

² Bunlar Pierre Boisguilbert (1646-1714), Marshall Vauban (1633-1707), Marquis d'Argenson (1694-1757), Vincent de Gournay (1712-1759), Francois Quesnay (1694-1774), Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781), Dupont de Nemours (1739-1817), Mercier de la Riviere (1720-1794), Etienne de Condillac (1715-1780) ve François Le Trosne (1728-1780) gibi düşünürlerdir. Fizyokrasi doktrinine ilişkin yazıları Diderot'un ansiklopedilerinde yayınladığı için bu düşünürler "Ansiklopedist"ler olarak da anılır.

Dönemin politik koşulları

tezleri onların ekonomi politikalarında amaçladıklarının garantisi niteliğindedir” (Walther 1984, 183).

Dönemin politik koşullarına bakıldığında Fizyokrasi düşüncesinin Fransa’da 1789’un hemen öncesinde hâkim olmaya başladığı görülür. Doğa yasası felsefesinin bireyi özgürleştiren yaklaşımının, dönemin aydınlanmacı düşünürlerini etkilemediğini söylemek zordur. Bunu Montesquieu’da, Jean Jacques Rousseau’da ve diğer Fransız Aydınlanma düşünürlerinde görmek mümkündür. Ancak, fizyokratlar, dönemin aydınlanma düşünürlerinden farklıdır. Onların, aydınlanma düşünürlerinin aksine, mevcut monarşik düzene dair herhangi bir itirazları; yönetim sistemine ilişkin herhangi bir eleştirileri yoktur. Montesquieu’nun “Kanunların Ruhü” adlı eserinde ifade ettiği gibi bir kuvvetler ayrılığında bahsetmezler ya da Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi”nde altını çizdiği gibi çoğulcu bir demokrasi anlayışının gerekliliğini savunmazlar. Tersine, Quesnay ve takipçilerinin tasavvur ettikleri ekonomik düzenin uygulanabilmesi için en iyi yönetim rejimi “yasal despotizm”dir (Taylor 1960, 15). Yani onlara göre mutlak monarşi devam etmelidir.

Fizyokratlar, feodal bağlarından kopmuş ve vergi yüklerinden arındırılmış çiftçilerin, tahılın ticaretini serbestçe yapabilen tüccarların ekonomik sistemde varlık göstermesini talep ederler. Bu talebin karşılanması için de devletin mevcut egemen koşullarının devam etmesi gerekir; çünkü dönemin koşulları içinde değerlendirildiğinde; monarşik düzenin yıkılması durumunda, egemenliği ya şehir burjuvazisi ya da aristokratlar ele geçirir. Her iki durumda da fizyokratların diledikleri gibi bir vergi reformu yapılamaz ve çiftçinin üzerindeki vergi yükü azaltılamaz. Aristokratların egemenliğinde bir siyasal düzen kurulduğu düşünüldüğünde, aristokratlar aynı zamanda toprak sahibi olduklarından, onların, çiftçiden aldıkları kira bedelinde herhangi bir iyileştirme yapmaları düşünülemez çünkü doğa yasaları özel mülkiyet hakkı doğurur ve toprağın mülkiyetine sahip olanlar topraklarından

alacakları kira bedelini talep etme özgürlüğüne sahip olurlar. Şehir burjuvazisinin egemen olduğu düşünüldüğünde ise, tahıl ticaretinin serbest bırakılması, yiyecek fiyatlarının artmaması için engellenebilir. Her iki durumda da mevcut düzenin değişmesinden olumsuz etkilenecek sınıf yine çiftçiler olur.

Doğal düzen doktrini, o dönemde devrimci bir rol üstlenir. Çünkü bu doktrinin işlemesi için gerekli olan doğa yasaları bireylerin eşitliğini ve özgürlüğünü savunur. Her ne kadar bu özgürlüğün sınırları fizyokrasi özelinde monarşiyle çizilmiş olsa da, bu anlayışın dönemin aydınlanmacı yaklaşımını etkileyerek bir anlamda Fransız Devrimi'ne giden yolu açtığı ifade edilebilir. 18. yüzyıl radikal düşünürlerinin, bireyler için inşa edilmesi gereken doğal düzenin sadece iktisadi anlamda değil politik anlamda da gerçekleşmesi gerektiğini vurguladıkları görülür.³ Fizyokratlar ise doğal düzenin politik yönünü görmezden gelirler. Onların “karışma ve *laisser-faire* öğretileri, gerçekten de, genel özgürlük isteminin bir parçası olarak devrimci bir anlamda kullanılmalarına olanak veri[r]; ve çok geçmeden somut olarak böyle kullanılır. Ama (...) ne Quesnay'ı ve ne de Turgot'u devrimin yandaşları olarak ya da monarşik yönetime karşıt halk yönetiminin savunucuları olarak adlandırmak olanaklıdır.”(Copleston 2011, 76). Monarşi, fizyokratların ekonomik sisteminde, sistemin devamlılığını sağlayacak bir rejimdir. Bu durumda fizyokratların doğal düzen söylemi içinde yer alan *özgürlük*, *eşitlik* gibi kavramlar her ne kadar devrimci söylemler olsalar da, bu kavramlara yükledikleri anlamlar ve siyasal rejime olan bakış açıları fizyokratları dönemin devrimci aydınlarından farklılaştırır. Taylor'ın deyişiyle: “Fizyokratlar devrimci değil, ılımlı reformistlerdir” (1960, 15).

Fizyokrasi Düşüncesinin Toplumsal Felsefesi

18. yüzyılın ortalarında Fransa'da ortaya çıkan bu “ılımlı reformistler” iktisat bilminde okul olarak anılan ilk düşünce akımını oluştururlar. Bu yüzyıl aynı zaman-

³ Söz konusu düşünürler Denis Diderot, François Marie Arauet, Charles-Louis de Secondat Montesquieu, Jean Jacques Rousseau gibi isimlerdir.

da entelektüel devrim olarak adlandırılan Aydınlanma Çağı'na da tanıklık ettiği ve "sosyal bilimlerin kraliçesi" olarak iktisadın doğuşunun bu döneme denk düşmesi rastlantı olmadığı için önemlidir. Aslında insanlık tarihi kadar eski olan iktisat, Aydınlanma Çağı'nda diğer bilimler gibi yeniden doğar ve bu yeniden doğuşa öncülük eden fizyokrasi düşüncesiyle birlikte iktisadın ya da dönemin deyişle ekonomi politişin teorik bir çerçevesi oluşmaya başlar. Dolayısıyla iktisadın fizyokratlardan önce var olmadığını söylemek yanlış olabilir. Thomas Neill (1949, 164) bu durumu şöyle anlatır: "Elbette ki Fizyokrasi'den önce de iktisadi düşünce vardır ancak bu düşünce (...) dağınık bir yapıdan oluşmaktadır ve politikanın ve etişin bir parçası olarak görülür."

Aydınlanma Çağı'ndan yaklaşık bir yüzyıl evvel yaşanan bilim devrimi ile pozitif bilimler ve sosyal bilimlerin ayrışmaya başladıkları görülür. Sosyal bilimlerin felsefe çatısından kopup özerklik kazanmaları 18. yüzyılda ilerleyen bir süreçtir; ancak yine de iktisat henüz felsefe çatısından kopmuş değildir dolayısıyla, kendilerini ekonomistler olarak adlandıran Fizyokrasi düşünürleri, iktisadi yapıyı analiz ederlerken felsefeden ve pozitif bilimlerden uzaklaşmazlar.⁴ Bu durumu fizyokratların öncüsü Quesnay'dan hareketle açıklamak mümkündür. Aslında bir tıp doktoru olan Quesnay, Fizyokrasi düşüncesinin temellerini attığı ve Ekonomik Tablo (*Tableau Economique*) olarak bilinen ünlü modelinde, iktisadi yapıyı insan vücudunun dolaşım sistemine benzeterek anlatır. Ancak, "onun ekonomik analizi yani ünlü ekonomik tablosu, sadece kan dolaşımıyla değil aynı zamanda zenginlişin dolaşımıyla da ilgiliydi" (Robbins 2000, 93).

Fizyokrasi düşüncesinin toplumsal felsefesini incelerken fizyokrasi kelimesinin etimolojisine değinmek yararlı olabilir. Çünkü bu akım Fizyokrasi adını daha sonra alır. Doğanın gücü anlamına gelen "Fizyokrasi kavramı Yunanca *fusis* = doğa

⁴ "Onlar kendilerini ekonomi filozofları olarak nitelendirirlerdi ve yeni bilimlerine ekonomi, politik, etik ve sosyal faaliyeti de barındıran sosyal bir felsefe gibi bakarlardı" (Neill 1949, 164).

ve *crat in* = hükmetmek sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulur” (Roncaglia 2005, 96). Felsefelerini doğal düzene dayandıran ekonomistlerin bu kavramla adlandırılmaları tesadüf değildir. Selik (1973, 158) bu durumu şoye izah eder: “Fizyokratlara göre bütün k inatta olduğu gibi bunun bir parçasını teşkil eden toplum hayatı için ulaşılmaya çalışılması gereken bir ‘doğal düzen’ vardı.” Bu ifade doğal düzen vurgusu nedeniyle önemlidir.  nk  fizyokrazi özü itibariyle bir *doğal düzen* doktrindir. Fizyokratlara göre egemen olan (hükmeden) doğadır ve bu nedenle de doğanın kendi düzenine (doğal düzene) müdahale yapılmaması dünyada her şeyin kendi dengesini bulmasını sağlar,  nk  doğanın dengesi fizik yasalarıyla gerçekleşir. Toplum doğaya ne kadar uyumlu olursa toplumsal refahı arttıran bir denge durumuna ulaşılabilir. Doğa yasaları ya da diğer adıyla tabii kanun felsefesi, doğal düzenin işlemesini sağlayarak toplumsal refahı arttıran söz konusu dengeyi mümkün kılar.

Doğa yasaları yerine devletin kendi yaptığı pozitif hukuk kurallarının geçmesi Fizyokrazi d şncesinin günümüzde sloganlaşan ünlü “*laissez faire, laissez passer*”⁵ anlayışıyla uyumsuzdur. Bu uyumsuzluğun sebebi devletin pozitif hukuk kurallarının özünde yer alan müdahaledir. Fizyokratlara göre müdahale insan doğasına aykırı bir eylemdir,  nk  her insan doğduğu andan itibaren diğer bütün insanlarla aynı özelliklere sahiptir ve en önemlisi özgürdür. İnsanları farklılaştıran ve onları efendi-köle, lord-serf, kral-hizmetk r olarak birbirlerinden ayırıtıran devletlerin koydukları hukuk kurallarıdır. Meşriyetini ister tanrıdan, ister hanedandan, isterse halktan alsın; devlet, insan doğasına aykırı olmayacak şekilde doğal düzene müdahalede bulunmamalıdır.  nk  zaten bireyler kendileri için en iyi olana karar verebilme yetisine sahiptirler. Bu karar verebilme yetisi tanrı tarafından insanlara bahşedilen akılla mümkündür. Dolayısıyla doğa yasaları devletin koyduğu yasalara göre bireyler için daha uyumludur  nk  doğa yasaları

⁵ Haney’e göre “genelde Gournay’e atfedilen bu sözün atasözü olup olmadığı konusunda net bir bilgi olmasa da, Gournay bu sözü kendi söylemiş gibi görünüyor” (1911, 151).

meşruiyetini tanrıdan alır ve tanrı karşısında ise her birey eşit ve özgürdür. Buradan hareketle doğa yasalarının *eşitlik* ve *özgürlük* gibi iki önemli bileşeni olduğu ifade edilebilir. Doğa yasaları işlediğinde bireyler özgürleşirler ve her birey, kendi çıkarına en uygun biçimde hareket eder. Haney (1911, 140) “Fizyokratlar[ın] bireyle ve onun haklarıyla ilgili Locke’a vurgu yap[tığı] iddiasındadır.” Locke’a göre bireyler doğa yasaları işlediğinde özgür ve eşit olurlar. Ancak bu özgürlüğün sınırsız olduğunu iddia etmek yanlış olur. Bu özgürlük doğa yasalarının sınırladığı alan kadar geniştir. Söz konusu sınırlardan kastedilen özel mülkiyettir. Özel mülkiyet kutsaldır ve devletin esas işlevi özel mülkiyeti korumak olmalıdır, çünkü özel mülkiyet doğal bir haktır ve devlet yasalarıyla bireylerin haklarını korumak için vardır. Bu durumda özgür çiftçilerin de emeklerinin mülkiyetini elde tutma hakları vardır. Çünkü özgürlük ve mülkiyet insanın doğasında vardır. Bu durumu Kazgan (2011, 58) şu cümlesiyle ifade eder: “Tabii kanun toprak ve taşınabilir mallarda özel mülkiyeti[n] (...) her türlü engelden uzak olmasını gerektirir.”

Fizyokratlar özgür bireylerin kendi çıkarlarının peşinden koşmasını akılcılık olarak nitelendirirler ve her birey akılcı davrandığında kendi çıkarını ençoklaştırarak toplumsal çıkara da hizmet etmiş olur. O halde “devletin görevi fizyokrasi doktrinine göre bireyin hayatını, özgürlüğünü ve mülkiyetini korumaktan ibaret olmalıdır” (Haney 1911, 140). Yani devlet bütün bu görevlerinin haricinde doğal düzene herhangi bir müdahalede bulunmadığında ve doğa yasaları işlediğinde toplum kendi dengesini zaten bulacaktır.

Fizyokrasi Okulu’nun İktisat Felsefesi

Fizyokratlar, ekonomi politik anlayışlarını doğa yasalarına göre şekillendirirler. Yukarıda da değinildiği üzere bu anlayışlarını *laissez faire, laissez passer* ifadesiyle ilişkilendirirler. O halde bu ifadeden kastedilene felsefi yaklaşımından soyutlayarak onların iktisadi düzen anlayışlarında somutlaştırmak gerekir. Bu ifadenin ilk bölümü “laissez faire” insanların çalışmaları önündeki engellerin kaldırılmasına vurgu yapar, bırakınız yapsınlar (çalışsınlar) yani bırakınız insanlar şehirlere

gelsinler ve çalışanlar, onların çalışmaları önündeki bütün engeller kaldırılmalı. Bu engellerle ifade edilmeye çalışılan dönemin loncalarının tüccar ve zanaatkârlar üzerindeki tekelidir. Bu tekel devletin koyduğu yasalarla meşru bir zemine oturulur, dolayısıyla kanunların üretime uygun hale getirilmesi gerekir bu da doğa yasalarıyla mümkün kılınabilir. İfadenin diğer bölümü “laissez passer” ticaretin önündeki engelleri kasteder. Bırakınız geçsinler yani ticaret serbestleşsin, burada dikkat edilmesi gereken Fransa'nın o günkü koşullarıdır. Dönemin Fransası'nda eyaletler arasında gerçekleşen ticarete bile yüksek gümrük vergileri söz konusudur, bu durumdan ekonominin olumsuz etkilendiğini düşünen Fizyokratlar serbest ticareten yanadırlar. Ancak ticarete tarım kadar önem vermezler. Ticaret sadece ürün fazlasının olduğu yıllarda fazlanın satılması için gereklidir. Çünkü “fizyokratların gözünde gerçek ‘değer’, ‘artık veren değer’dir. Ticaret bu anlamda ‘değer’ sayılmaz. (...) Ekonominin sindiremediği fazla ürün dış ticaret yoluyla atılır. Buna göre ticaret hacminin büyüklüğü, fizyokratlara göre, bolluğun değil, ancak fakirleşmenin bir göstergesi[dir]” (Yılmaz 2010, 11).

**François Quesnay
(1694-1774)**

Fizyokratların öncüsü Quesnay, Ekonomik Tablo adlı çalışmasında bir ülkenin zenginliğinin tarımla nasıl arttırılacağını analiz ederken ticareti dışlar. Burada da tıpkı klasik iktisatçılarda olduğu gibi analiz birimi sınıflardır ve yine klasik iktisatçılarda olduğu gibi üç sınıf vardır. Ancak bu sınıflar klasik iktisattaki sınıflardan (toprak sahibi, işçi, sermaye sahibi) farklıdır. Quesnay'nin çalışmasında ele aldığı söz konusu sınıflar sırasıyla toprak sahipleri, çiftçiler ve zanaatkârlardır. Söz konusu ilişkiyi Quesnay dolaşım, net ürün ve bölüşümden hareketle açıklar.

Ekonomik Tablo'nun ilk baskısı 1758'de, ikinci ve üçüncü baskıları ise 1759'da yayımlanır. Quesnay, birinci baskıdan sonra Mirabeau'ya yazdığı mektupta tabloyu geliştirme sebebini açıklarken, “ekonomideki harcamaları ve üretimi anlamayı kolaylaştırmak amacıyla ekonomik düzenin temel bir tablosunu inşa etmeye çalıştım” diyecektir (Quesnay 2003a, 108).

Ekonomik düzenin tablosunda toprak sahipleri, toprak mülkiyetine sahip olan sınıftır, bu sınıfın geçim kaynağı topraktan elde edilen kira geliridir. Çiftçiler, toprak sahiplerinin kiracısıdırlar ve toprağı işleyip değer yaratırlar. Ürettikleriyle hem kendilerinin hem de diğer iki sınıfın ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumda gerçekten üretken olan sınıf bu sınıftır. Sınıflar arasındaki işleyiş şöyledir; toprak sahipleri toprak mülkiyetini ellerinde tutarlar ve toprağı işleyenler onlara topraklarının bedeli olan bir kira öderler. Çiftçiler, “üretken sınıf” olarak da adlandırılırlar, tarımsal üretim yaparlar ve doğal olarak artığın tek yaratıcısı onlardır. Onların yarattığı bu artığa “net hâsıla” adı verilir. Net hâsıla aynı zamanda ülkenin ne kadar zengin olduğunun da göstergesidir. Zanaatkârların oluşturduğu sınıfa fizyokratlar kısır (steril) sınıf adını verirler, çünkü fizyokratlara göre bu sınıf herhangi bir *artık* yaratamaz.

Quesnay, sınıflar arasındaki değiş tokuş ilişkisini ekonomik tablo ile gösterir. Quesnay’ın bu tablosu “zıkzak tablosu” olarak da bilinir; çünkü birbiriyle kesişen çizgilerle sınıflar arasındaki iktisadi etkileşim tasvir edilir. Dönem sonundan hareketle analizine başlar:

Büyük topraklara sahip bir krallığın en iyi teknikleri kullanarak bütün toprakları hasat ettiği ve her sene beş milyarlık bir değer yaratıp bunu yeniden üretime aktardığı kabul edilsin. Bu değer her sene beş olabilmesinin belirli koşulları vardır: ticaretin yapıldığı ülkelerde fiyatlar sabit olmalıdır, ticarete serbest rekabetin hiçbir bedeli olmamalıdır ve servetin yaratıcısı olan topraklarda mülklerin güvenliği sağlanmalıdır (Quesnay 2003b, 151).

Yani Quesnay’ın önemsedığı durumlar sabit fiyatlar, serbest ticaret ve özel mülkiyetin güvenliğidir. Bu koşullar sağlandığı zaman sınıflar arasında *safi hasılanın* dolaşım ve bölüşümü şu şekilde gerçekleşir:

Tarımın gayrisafi üretim değeri 5 milyardır. Bunun 3 milyarı, üretim

giderleridir: Çiftçiler bunun 2 milyarını döner sermaye diye kullanır. Bu, tarıma geri döner. Geri kalan 1 milyarı sabit sermayenin yenilenmesi için zanaatkarlara; 2 milyarını da rant olarak toprak sahiplerine ödenir. Toprak sahipleri, 2 milyarlık rantın 1 milyarını gıda maddelerine, 1 milyarını da mamul mallara harcar. Yani, rant harcanırken, çiftçiler ve zanaatkarlar arasında eşitlikle bölüşülür. Zanaatkarlar 1 milyarı çiftçilerden, 1 milyarı toprak sahiplerinden olmak üzere, 2 milyar elde etmiştir. Bu tutar, hammadde ve gıda maddesi satın almak için tümüyle çiftçilere ödenir (Kazgan 2011, 66).

Dönem sonunda bütün sınıflar başladıkları noktadadırlar. Yani sınıfların bir kazançları ya da kayıpları söz konusu değildir. Zanaat kısır bir uğraş olarak görüldüğü için zanaatın ekonomiye olan katkısı ya da zararı analize dâhil edilmez.

Serbest ticareti savunan fizyokratlar iktisadi analizlerinde kapalı bir ekonomi kurgularlar ve ekonomide mevcut durum korunur. Buradan hareketle fizyokrasi doktrininin büyüme ve gelişmeye yönelik bir model kurmadığı ifade edilebilir. Bu durumu Quesnay'ın tıp doktoru olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Daha önce de belirtildiği gibi Quesnay kan dolaşımından hareketle bir tablo oluşturmuştur. Burada dönem sonundaki net hâsıla 5 milyar olarak kabul edilir. Bu kabulün insan vücudundaki kanın 5 litre olmasına yönelik bir vurgu olduğu söylenebilir. O halde dolaşımdaki net hâsılayı yani parayı da insan vücudunda dolaşımda olan kana benzetmek mümkündür. O halde *safi hâsılanın* sınıflar arasındaki dolaşımı da kanın vücutta dolaşımı kadar önemli olduğu yani sistemin devamlılığı açısından hayati olduğu ifade edilebilir. Bu dolaşımı bozacak herhangi bir unsur, ekonomik düzene yapılacak herhangi bir müdahale, tıpkı kan damarının kesilmesinin insan hayatını tehlikeye sokması gibi ülke ekonomisini krize sokabilir. Sonuç olarak devletin koyduğu hukuk kuralları yerine doğa yasaları işlediğinde istenilen sonuçta ulaşılabilir.

**Anne Robert Jacques
Turgot (1727-1781)**

Fizyokrazi düşüncesini şekillendiren ve Quesnay'dan sonra bu düşünceye katkı sağlayan diğer önemli düşünür XVI. Louis'nin maliye bakanı olan Turgot'dur. Ancak her ne kadar Turgot fizyokrazi düşüncesine katkı sağlayan bir düşünür olsa da, Fizyokrazi düşünürleri arasında sayılmaz. Turgot'nun önemi daha çok fizyokrazi okuluyla klasik okul arasında bir köprü olmasından ileri gelir.⁶ Ancak Turgot'nun köprünün daha çok fizyokrazi tarafında yer aldığı da söylenebilir. Turgot, tarihsel (4 safha teorisi) ve sınıfsal analizi ile Smith'in görüşlerini önceler. Ancak tarıma verdiği önem nedeniyle de Fizyokrazi düşüncesine yakın bulunur. Tıpkı Quesnay gibi toplumu sınıflara ayıran Turgot'ya göre Quesnay'den farklı olarak toplumda beş sınıf vardır. Bu sınıfları Rubin (1979, 118) şöyle sıralar: 1. Toprak sahipleri, 2. Kapitalist çiftçiler, 3. Tarım işçileri, 4. Sanayi kapitalistleri, 5. Sanayi işçileri.

1766'da kitabını yazan Turgot'nun sınıf analizine dikkatli bir şekilde bakıldığında köylü-çiftçi ayrımının bu dönemde yerleşmeye başladığı söylenebilir. Ya da var olan köylü-çiftçi ayrımını Quesnay'nin önemsemediği ya da göremediği de ifade edilebilir. Turgot'un değerlendirmeleri Fransa'da kiracı çiftçilik yani kapitalist bir tarımın ortaya çıktığını göstermektedir. Keza bu dönemde sanayi kesiminin belirginleştiği ve sanayide çalışan işçilerle birlikte işçi sınıfının varlık göstermeye başladığı çıkarımı da yapılabilir. Dolayısıyla Fransa'nın bu dönemde Fizyokratların istedikleri gibi hem tarımda hem de sanayide kapitalist üretime geçmeye başladığı ifade edilebilir. Turgot'un yazılarında da kapitalist girişimci ve sermaye kavramları sık kullanılır. Sermaye birikiminin önemli olduğunu vurgulayan Turgot, bu birikimin *safi hasılanın* artırılmasıyla gerçekleşeceğini söyler ve toprağı *safi hasılanın* tek yaratıcısı sayar. Ancak toprağı yatırılabilecek sermayenin zaman içinde toprağın verimliliğini azaltacağına ilişkin bir yorum yapar. Bu yorumu

⁶ Her ne kadar köprünün fizyokrazi tarafını temsil etse de Turgot, *Reflections on the Formation and the Distribution of Wealth* isimli kitabında sermayenin paranın geliri olduğundan bahseder. Robbins (2000, 101) Turgot'un kitabında "zenginleşmenin başka bir yolu" olduğunu ifade ettiğini belirtir.

Ekonomi Politİğe Katkı

onun azalan verimler yasaına ilişkin olarak Ricardo'dan önce kesin bir fikre sahip olduğunu gösterir. Turgot'un bu düşüncelerinden hareketle Klasik Okul'a öncelik ettiği ifade edilebilir.

Merkantilizme bir tepki niteliğinde ortaya çıkan bir düşünce akımı olan Fیزیokrasi, sistematik bir düşünce yapısına sahip olmasının yanı sıra, ekonomi politİğe yaptığı katkılar açısından iktisadi düşünce tarihinde önemli bir yeri hak ettiği söylenebilir. Bu katkılarını özetlemek gerekirse:

Quesnay tablosunda yaratılan artığın sınıflar arasındaki dağıtım ve bölüşümünü anlatırken bu artığa *safi hâsıla* adını verir. *Safi hâsıla* her ne kadar milli gelirden farklı hesaplanırsa da, ülkenin milli gelirine denk bir kavramdır. Buradan hareketle fizyokratların milli gelir kavramının gelişimine katkı sağladıkları ifade edilebilir. Ayrıca söz konusu bölüşüm ilişkisi Klasik Okul'un en temel argümanlarından. Milli gelirin yaratılması ve bölüşümü sorununun Smith ve Ricardo tarafından geliştirildiği bilinmektedir. *Safi hâsıla* yani yaratılan iktisadi artık meselesi de Smith ve Ricardo tarafından geliştirilen emek değer teorisi ve Marx'ın artık-değer teorisine öncülük eder. Ayrıca Ekonomik Tablo'nun Leontief'in girdi-çıktı tablosunun ilkel versiyonu olduğu bilinmektedir. Turgot ise toprağın azalan bir getiriye sahip olduğunu ifade ederek Ricardo'nun rant teorisini geliştirmesine katkı sağlar: "Ricardo ile anılan rant ve bölüşüm teorilerinin ilk nüvelerini Smith'ten önce yazdığı bilinen Turgot'da bulmak mümkündür" (Brewer 1987, 417).

Fizyokratların geliştirdiği ekonomik teori Klasik Okul'a öncülük eder. *Laissez faire, laissez passer* sloganıyla liberalizmin felsefi iskeletini oluşturan fizyokratlar, tarımsal üretimde kapitalist yöntemlerin uygulanması gerekliliği ve bu ürünlerin ticaretinin serbest yapılması zorunluluğunun altını çizerek liberal ekonomik düzenin çatısını oturturlar. Fیزیokrasi düşüncesi her ne kadar 30-40 yıl gibi çok kısa bir süre hâkim olduysa da, bu teoriden beslenen liberal düşünceyi ve Marksist iktisadi etkilemeleri açısından önemlidir. Tüm bu söylenenleri aşığıdaki gibi bir

tabloyla özetlemek mümkündür:

Ekonomi politiğe kazandırdıkları kavramlar	Önceledikleri teoriler
Artık	Artık Değer ve Emek-Değer Teorileri
Safi hasıla	Milli Gelir Teorisi
Laissez Faire Laissez Passer	Uluslararası Serbest Ticaret Doktrini
Gelir Dolaşımı	Bölüşüm Teorisi
Toprağın Azalan Getirisi	Ricardo'cu Rant Teorisi ve Azalan Verimler Yasası
Milli Vergi Doktrini	Tek Vergi Yasası
Ekonomik Tablo	Leontieff input-output Analizi

Sonuç

18. yüzyıl Fransa özelinde ve dünya genelinde önemli değişikliklere yol açan bir dönemdir. Bu değişikliklerin başında yeni bir çağ açacak olan Fransız Devrimi ve sosyal bilimlerin özerkliklerini kazanmaya başlamaları sayılabilir. Bir bilim olarak iktisadın doğuşu da bu döneme denk düşer. Bu açıdan bakıldığında Fیزیokrasi düşüncesi önemlidir. İktisat biliminin ilk ekol/okulu olan “ılımlı reformist” düşünürlerden oluşan fizyokrasinin sadece iktisadi yapıyı değil siyasi yapıyı da etkilediği görülür. Fransa'nın kötüleşen ekonomisinin tek sebebi olarak Merkantilist politikaları gören Fizyokratlar, zenginliğin kaynağının tarım olduğunu iddia ederler. Onlara göre iktisadi artığın tek yaratıcısı tarımdır. Tarımsal üretimden elde edilen *safi hâsılanın* sınıflar arasındaki dolaşım ve bölüşümünün nasıl gerçekleştiğini analiz eden Fizyokratların öncüsü Quesnay, bu dolaşım ve bölüşümün ünlü tablosunda anlattığı gibi gerçekleşmesi için doğal düzenin hâkim olması gerektiğini düşünür. Doğal düzenin de ancak doğa yasaları işlediğinde gerçekleşeceğini ifade eder. Doğa yasalarıyla birlikte özgürlük ve eşitlik gibi kavramların da altını çizen fizyokratlar, bilerek ya da bilmeyerek dönemin Fransız Aydınlarını etkilerler ve devrime gidilen süreçte meşalelerden biri olurlar. Ancak onların özgürlük ve eşitliğe atfettikleri önem aslında kapitalist üretim tarzına geçişin birer vizeleri gibi olmalarından kaynaklanır, dolayısıyla dönemin devrimci görüşü gibi mutlakıyete karşı değildiler, aksine onlara göre ekonomik düzenin işlemesi için siyasi gücün temsilcisi yine kral olmalıdır. Sonuç olarak fizyokratlar her ne kadar tarımı zenginliğin tek kaynağı olarak gören ve bu açıdan eksik sayılan bir sistem kurguladıysa da onların ekonomi politiğe yaptıkları katkıların göz önünde bulundurulması gerekir. Tarımsal kapitalizm olarak da adlandırılacak fizyokrasinin *laissez faire, laissez passer* öğretisi liberalizmin belki de en büyük kazancı olmuştur.

Kaynakça

- Beer, Max. 1966. *An Inquiry into Physiocracy*. New York: Russel & Russel Inc.
- Brewer, Anthony. 1987. Turgot: founder of classical economics. *Economica*. 54, 417-428.
- Copleston, Frederick. 2011. *Felsefe Tarihi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Haney, Levis. 1911. *History of Economic Thought*. New York: The Macmillan Company.
- Kazgan, Gülten. 2011. *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Montesquieu, Charles-Louis. 1989. *The Spirit of Laws*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, Barrington. 2003. *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*. çev. Şirin Tekeli Ankara: İmge Yayınevi.
- Neill, Thomas. P. 1948. Quesnay and physiocracy. *Journal of History of Ideas*. 9 (2), 153-173.
- Quesnay, François. 2003a. Letter from Quesnay to Mirabeau. *The Economics of Physiocracy* içinde, der. R. L. Meek, 108-109. London: Routledge.
- Quesnay, François. 2003b. Analyzes. *The Economics of Physiocracy* içinde, der. R. L. Meek, 150-167. London: Routledge.
- Robbins, Lionel. 2000. *A History of Economic Thought*. New Jersey: Princeton University Press.
- Roncaglia, Alessandra. 2005. *The Wealth of Ideas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques. 2007. *Toplum Sözleşmesi*. çev. Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rubin, Isaak, Illich. 1979. *A History of Economic Thought*. London: Ink Links.
- Selik, Mehmet. 1973. *100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Savaş, Vural, F. 2006. *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Smith, Adam. 2011. *Ulusların Zenginliği* (Cilt. 2). çev. Tanju Akad. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Taylor, Overton, H. 1960. *A History of Economic Thought*. New York: McGraw Hill Book Company Ink.
- Walther, Rudolf. 1984. Economic liberalism. *Economy and Society*. 13 (2), 178-207.
- Yılmaz, Şiir. 2010. *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. Ankara: Efil Yayınevi.

The Agrarian Capitalism: Physiocracy

Abstract

The eighteenth century is important not only for being the century of the French Revolution, but also for bearing witness to the Age of Enlightenment. Its importance for the social sciences arises from the fact that it marks the beginning of increased independence for the sciences. The birth of economics as a science could also be said to coincide with the rise of the Physiocratic school of thought. In this context, this study attempts to reveal the effects of historical and spatial processes on the formation of Physiocratic theories of economics, and from this vantage it is claimed that Physiocratic thought had implicit effects on the French Revolution.

Keywords

François Quesnay, Tableau Economique, laissez faire-laissez passer, natural order